

Παράδοση καὶ νεωτερισμὸς στὸ πρόσωπο Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη

Ὁ Πέτρος Μπερεκέτης

ΗΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΥΡΙΩΣ Η ΜΟΥΣΙΚΗ δραστηριότητα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη ἀποτελοῦν, εὐτυχῶς, γνωστὰ δεδομένα γιὰ τὴν ἐπιστήμη τῆς βυζαντινῆς μουσικολογίας.¹ Ὡς σήμερα, ικανοποιητικὴ εἶναι ἡ διερεύνηση τῶν ζητημάτων ποὺ ἀφοροῦν στὸν βίο του¹, περισσότερο ὁμως στὸ ἔργο του², ἓνα ἔργο ἐκτενὲς ποὺ κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια ὅλο

1. ΣΤΑΘΗ, Ἡ σύγχυση τῶν τριῶν Πέτρων, σσ. 224-228. ΣΤΑΘΗ, Πέτρος Μπερεκέτης Α', σσ. [1]-[2]. ΣΤΑΘΗ, Πέτρος Μπερεκέτης Β', σσ. 17-20. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 293 [ὅπου περὶ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Μπερεκέτη, Δημητρίου τοῦ Μυτιληναίου]. ΣΤΑΘΗ, *Τὰ χειρόγραφα Β'*, σσ. 665-668 [ὅπου περιγραφή τοῦ φερόμενου ὡς αὐτόγραφου τοῦ Μπερεκέτη κώδικα Γρηγορίου 48]. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Χειρόγραφα*, σσ. 36-37, 88-89 (ὑποσημ. 130-142) [= ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση*, σσ. 50-52, 132-135 (ὑποσημ. 130-142)], 143-144 [ὅπου περιγραφή τοῦ αὐτόγραφου τοῦ Μπερεκέτη κώδικα Σινᾶ 1449]. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ανθολογίες-Σχολιασμοί*, σσ. 193-195. Πρβλ. καὶ ΣΤΑΘΗ, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία*, σσ. 121-122.

2. ΣΤΑΘΗ, Ἡ σύγχυση τῶν τριῶν Πέτρων, σσ. 233-241. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 351-359. ΓΚΕΡΤΣΜΑΝ, *Κατάλογος Α'*, σσ. 658-665. ΓΚΕΡΤΣΜΑΝ, *Κατάλογος Β'*, σσ. 522-528. Βλ. ἀκόμη: ΣΤΑΘΗ, Πέτρος Μπερεκέτης Α', σ. [3]. ΣΤΑΘΗ, Πέτρος Μπερεκέτης Β', σσ. 20-21. Πρβλ. καὶ ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *Ὁ πολυέλεος*, σσ. 290-293, 328-332, 451-452, 573-577, 788-817. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗ, *Τὰ Χερουβικά*, σσ. 396-408.

και συχνότερα όχι μόνον δημοσιεύεται³, αλλά και ψάλλεται⁴. Αυτό που

3. Για τὰ ἅπαντά του βλ. ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, *Ἄπαντα Μπερεκέτου Α' και Β' Γενική ἀναφορά στὶς ὑπάρχουσες ὑπόλοιπες δημοσιεύσεις μελοποιημάτων του* βλ. εἰς ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 359-360. Ἐπιπλέον: γιὰ τὶς δημοσιεύσεις τῶν καλοφωνικῶν εἰρμῶν του βλ. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Χειρόγραφα*, σ. 89 (ὑποσημ. 141) [= ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση*, σ. 135 (ὑποσημ. 141)]: γιὰ τὶς δημοσιεύσεις τοῦ λαοφιλοῦς μαθήματός του Θεοτόκε παρθένε βλ. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ὀκτάηχα μέλη* II. 3 & 4, σσ. 21-23· γιὰ τοὺς δημοσιευμένους πολυελέους του βλ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *ὁ.π.*, σσ. 292, 331, 798 (ὑποσημ. 287), 816-817 (ὑποσημ. 364 καὶ 366)· γιὰ ἓνα δημοσιευμένο χερουδικό του βλ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗ, *ὁ.π.*, σσ. 402-403. Ἀκόμη: ἡ ἐκ τοῦ Εἰρμολογίου ἀκολουθία του Χριστοῦ ἐν πόλει δημοσιεύεται εἰς ΣΤΑΘΗ, *Φάκελος Μαθήματος*, σσ. 55-60 (πανομοιοτύπως ἐκ χειρογράφου τοῦ Γρηγορίου πρωτοψάλτου) καὶ εἰς ΣΤΑΘΗ, *Τριδέκτη*, σσ. 65-71. Πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ἀνθολογίες-Μουσικά κείμενα Α'*, σσ. 26-43, 87-89, 110-116, 125-138, 141-157, 174-180, 191-194, 197-202 [ὅπου δημοσιεύονται ὅσα μουσικά κείμενά του ψάλλονται στὶς παρακάτω ἐπισημαινόμενες Ἀνθολογίες]· μουσικά κείμενα μελοποιημάτων του δημοσιεύονται, ὁμοίως, στὰ βιβλίδια πού ἐπισυνάπτονται στοὺς παρακάτω μνημονευμένους ψηφιακοὺς δίσκους ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ὀκτάηχα μέλη* II. 3 & 4 / III. 5 & 6 / IV. 7 & 8.

4. Ἑρμηνεῖς μελοποιημάτων του βλ. πρωτίστως στὸν ἀφιερωτικὸ διπλὸ δίσκο βινυλίου τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας· Πέτρος Μπερεκέτης. Ἐπιπλέον: **καλοφωνικοὶ εἰρμοὶ** του ἐρμηνεύονται στοὺς ἀκόλουθους ψηφιακοὺς δίσκους τοῦ Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμή: *Ἀνθολογία Α'*, μέλη 6,7 [πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ἀνθολογίες-Σχολιασμοί*, σσ. 31-33]. *Ἀνθολογία Δ'*, μέλη 1-4 [πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *ὁ.π.*, σσ. 71-74]. *Ἀνθολογία Ε'*, μέλη 3, 6, 8 [πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *ὁ.π.*, σσ. 83-84, 86-87, 88]. *Σύμμεικτα 1*, μέλος 4 [πρβλ. καὶ σσ. 10-11, 16-17, 40-44 τοῦ ἐπισυναπτόμενου βιβλιδίου]· **χερουδικά** του ἐρμηνεύονται στοὺς ἀκόλουθους ψηφιακοὺς δίσκους: *Ὀκτάηχα μέλη* IV. 7 & 8 [βλ. καὶ πλῆρες τὸ ἐπισυναπτόμενο βιβλίδιο, ὅπου σχολιασμὸς τοῦ μέλους καὶ δημοσίευση τῶν μουσικῶν κειμένων]· τὸ γνωστὸ ὀκτάηχο **μάθημά** του Θεοτόκε Παρθένε ἐρμηνεύεται στοὺς ἀκόλουθους ψηφιακοὺς δίσκους: *Ἀνθολογία Α'*, μέλη 4,5 [πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *ὁ.π.*, σσ. 30-31]. *Ἀνθολογία Γ'*, μέλος 3 [πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *ὁ.π.*, σσ. 53-54]. *Σύμμεικτα 1*, μέλος 3 [πρβλ. καὶ σσ. 10, 16-17, 38-40 τοῦ ἐπισυναπτόμενου βιβλιδίου]. *Ὀκτάηχα μέλη* II. 3 & 4 [βλ. καὶ πλῆρες τὸ ἐπισυναπτόμενο βιβλίδιο, ὅπου σχολιασμὸς τοῦ μέλους καὶ δημοσίευση τῶν μουσικῶν κειμένων]· στὶς σσ. 23-24 καὶ περὶ τῶν ὑφισταμένων λοιπῶν ἐρμηνειῶν τοῦ ἰδίου μέλους]· τὸ λιγότερο γνωστὸ **μάθημά** του *Ψάλλοντές σου τὸν τόκον* ἐρμηνεύεται στοὺς ἀκόλουθους ψηφιακοὺς δίσκους: *Ἀνθολογία Β'*, μέλος 8 [πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *ὁ.π.*, σσ. 43-44]. *Ἀνθολογία Γ'*, μέλος 5 [πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *ὁ.π.*, σσ. 56-57]. *Ὀκτάηχα μέλη* III. 5 & 6 [βλ. καὶ πλῆρες τὸ ἐπισυναπτόμενο βιβλίδιο, ὅπου σχολιασμὸς τοῦ μέλους καὶ δημοσίευση τῶν μουσικῶν κειμένων]· ἡ ἐκ τοῦ Εἰρμολογίου ἀκολουθία του Χριστοῦ ἐν πόλει ἐρμηνεύεται στὴ φωνοταινία: *Δεῦτε χρυστοφόροι λαοί*, πρώτη κασέτα, πλευρὰ Α', μέλος 5. Ἀκόμη: γιὰ τὶς ὑπάρχουσες ἐρμηνεῖς **πολυελέων**

ἀπομένει εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου, μιὰ κριτικὴ ἀποτίμηση τῆς συνδυαστικῆς παραγωγῆς τοῦ Μπερεκέτη. Τὸ ἔργο του (ὅπως κατὰ καιροὺς ἔχει εὐστοχα ἐπισημανθεῖ⁵) διακρίνεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ «λαϊκότητα», γιὰ τὸν «ρι-

του βλ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, ὁ.π., σσ. 292, 331-332, 798 (ὑποσημ. 288), 816-817 (ὑποσημ. 365)· νὰ προστεθοῦν τώρα καὶ ὁ στίχος: Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ καὶ τὸ καταληκτικὸ ἀλληλουϊάριο ἐκ τοῦ πολυελέου του Λόγον ἀγαθόν, ποὺ ἐρμηνεύονται στὸν ψηφιακὸ δίσκο Ὕμνοι Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, μέλος 3.

5. Συμπυκνωμένη καὶ πολὺ περιεκτικὴ εἶναι ἡ ἀκόλουθη πρόσφατη ἀποτίμηση τοῦ ἔργου του ἀπὸ τὸν ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΓΜΗ, Ὁκτάρχη μέλη IV. 7 & 8, σσ. 13-15: «Ὁ Πέτρος Μπερεκέτης (ἀκμὴ περ. 1680-1710/1715) κατέχει σήμερα κορυφαία θέση στὴν ἱστορία τῆς νεώτερης Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Στὴν πραγματικότητα, πρόκειται γιὰ τὸν μεγαλύτερο (μαζὶ μὲ τὸν Πέτρο τὸν Πελοποννήσιο † 1777) ἐκκλησιαστικὸ συνθέτη μετὰ τὴν Ἀλωση. Ἡ σημασία του δὲν περιορίζεται μόνον στὸν μεγάλο ὄγκο τῆς συνδυαστικῆς του παραγωγῆς (ἀποκλειστικὰ μέλη τῆς Παπαδικῆς), ἀλλὰ, κυρίως, στὸν ριζοσπαστισμὸ καὶ στὴν πρωτοτυπία του καί, ἐπιπλέον, στὸν βαθύτατα «λαϊκὸ» χαρακτήρα τοῦ ἔργου του. Εἶναι ἀξιοθαύμαστο πὼς ὁ ἐκκλησιαστικὸς αὐτὸς συνθέτης μπόρεσε νὰ ὑπηρετήσῃ μὲ τόσο δύναμη, φαντασία καὶ ἐμπνευση τὴ νεωτερικότητα σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα, ἀπομονωμένος στὸ κλειστὸ περιβάλλον τῆς ὁδωμανικῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ τέλους τοῦ 17^{ου} αἰ., μέσα στὰ στενὰ ὅρια μιᾶς τουρκόφωνης ἐλληνικῆς συνοικίας (ὅπως τὰ Ὑψωμαδεῖα τῶν Καραμανλήδων τῆς Καππαδοκίας) καί, ἐπιπλέον, ἔξω ἀπὸ τὸν ἐπίσημο χῶρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ τῆς ἀναδουόμενης (τότε) ἀστικῆς Φαναριωτικῆς τάξης (ἴσως ὅμως, στὴν συγκεκριμένη περίπτωση, καὶ ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ λόγου). Ἡ παρατήρηση ἀφορᾷ τόσο στὴν οὐσία, ὅσο, ἐπίσης, στὴν τεχνικὴ καὶ στὴ φόρμα τοῦ ἔργου του. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἐπινόησε, καὶ ἐπέβαλε, μιὰ νέα, ἡδύφωνη ἀσαντικὴ παράδοση, ἡ ὁποία κυριάρχησε σ' ὅλοκληρο τὸν Ὁρθόδοξο ἐλληνικὸ χῶρο ἐπὶ ἑναν καὶ πλεόν αἰῶνα. Ἡ συμβολή του στὴν ἀνανέωση πολλῶν ἐπιμέρους μουσικῶν εἰδῶν ὑπῆρξε ἐξίσου ριζοσπαστικὴ καὶ δεμελιώδης.

1. Καλλιέργησε μὲ ἐξαιρετικὰ ἔντεχνο καὶ κλασικὸ τρόπο τὸ νέο εἶδος τῶν Καλοφωνικῶν Εἰρμῶν (τόσο ποὺ ἔχει ὀνομασθεῖ «πατὴρ τῶν Καλοφωνικῶν Εἰρμῶν»), καὶ τὸ ὁποῖο εἶδος ἐπέβαλε ἑκτοτε.
2. Διαμόρφωσε τὸν ὀριστικὸν νέο τύπο τῶν Πολυελέων (μὲ τὰ γνωστὰ καλοφωνικὰ Τριαδικὰ καὶ Θεοδοκία στὸ τέλος), τὸν καθιερωμένο ἐπίσης ἑκτοτε Θεομητορικὸ Λόγον ἀγαθόν (ὅπου συμπλέκονται οἱ Ψαλμικοὶ στίχοι μὲ αὐτοσχέδιους ἐγκωμιαστικούς Χαιρετισμοὺς στὴν Παναγία) καὶ εἰσήγαγε τὸν σύντομο «συνοπτικὸ» ὕπο, ὁ ὁποῖος ἐπικράτησε ὀριστικὰ στὴν ἐπόμενη μεγάλη περίοδο ἀκμῆς (1770-1820) καὶ ὁ ὁποῖος παραμένει ὁ μόνος ἐνεργὸς ἕως σήμερα.
3. Ὁλοκλήρωσε, καὶ ἐπέβαλε ἐπίσης, τὸν νέο τύπο τῶν συντόμων Δοξολογιῶν, ὁ ὁποῖος ἔκανε δελεᾶ τὴν ἐμφάνισή του στίς ἀρχές τοῦ 17^{ου} αἰ. (μὲ τὸν Μελησισεδέκ ἐπίσκοπο Ραιδεστοῦ) καὶ καλλιεργήθηκε περισσότερο, ἀργότερα, ἀπὸ τὸν Μπαλάσιο ἱερέα.
4. Ἀνανέωσε ριζικὰ τὸ ἔντεχνο εἶδος τῶν Καλοφωνικῶν Θεοδοκιῶν καὶ Μαθημάτων. Εἰδικότερα, στὸν τομέα τῶν ὀκτάρχηων μελῶν ἔχει συνθέσει δύο πραγμα-

ζοσπαστισμὸ» καὶ γιὰ τὴν πρωτοτυπία του, καθὼς γεφυρώνει μὲ ἐπιτυχία τὴν κλασικότητα μὲ τὴ νεωτερικότητα⁶. Προσωπικά, πιστεύω ὅτι σ' αὐτὴν τὴν ἀναμενόμενη γιὰ τὴν ἐποχὴ δράσης (τέλη ἰζ' μὲ ἀρχὲς ἰη' αἰῶνα) τοῦ μελοποιοῦ ἰσορροπία μεταξὺ τῆς διαμορφωμένης παλαιᾶς καὶ τῆς διαφαινόμενης νέας μουσικῆς παράδοσης ὑποκρύπτεται ἐπιπλέον μιὰ (ἠδελιγμένη στὴ μελοποιία τοῦ Μπερεκέτη) «μουσικὴ ἀμφισημία», οἱ ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες τῆς ὁποίας εἶναι χρήσιμο νὰ ἐρευνηθοῦν ἐνδελεχέστερα.

Ἡ παράδοση καὶ ὁ νεωτερισμὸς

Ἡ «παράδοση» καὶ ὁ «νεωτερισμὸς» συνυπάρχουν σ' ὅλες τὶς πτυχές τῆς μελοποιητικῆς δραστηριότητος Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη· γιὰ νὰ τὸ

τικὰ ἀριστουργήματα: τὸ γνωστὸ Θεοτόκε Παρθένε, τὸ ὁποῖο διατηρεῖται ἀκόμη ὀλοζώντανο στὴ λειτουργικὴ πράξη [...] καὶ τὸ ἄγνωστο Ψάλλοντές σου τὸν τόκον, ριζοσπαστικὸ καὶ πρωτότυπο, τὸ μοναδικὸ ὀκτάηχο τῆς μορφῆς αὐτῆς στὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (χωρίζεται σὲ δύο μέρη, Μέρος Α' = ἤχ. α'-ἤχ. δ' μὲ κράττημα καὶ Μέρος Β' = ἤχ. πλ. α'-ἤχ. πλ. δ' ἐπίσης μὲ κράττημα, διαρκεῖ 2 ὥρες καὶ 18 λεπτά, καὶ κινεῖται στὸ σύστημα τοῦ δις διαπασῶν, τὸ ὁποῖο καὶ ὑπερβαίνει) [...].

5. Ἐχει συνδέσει, κατὰ τρόπον εὐφάνταστο καὶ μοναδικό, ἓνα Χερουδικὸ καὶ ἓνα Κοινωνικὸ τῶν Κυριακῶν, τὰ ὁποῖα ψάλλονται, κατὰ τὶς μαρτυρίες τῶν χειρογράφων καὶ τὴν τεκμηρίωση τῶν μεταγραφῶν (Χουρμουζίου καὶ Γρηγορίου), “καὶ εἰς τοὺς ὁκτὼ ἡχους”. Πρόκειται γιὰ ἐγγχείρημα ἀπαράμιλλης δεξιότητάς καὶ θαδεῖας γνώσης τῆς μουσικῆς αὐτῆς.

»Καὶ μόνο ἡ παράδοση τῶν στοιχείων αὐτῶν δείχνει τὸ εὖρος καὶ τὸν ριζοσπαστισμὸ τῆς μουσικῆς ἰδιοφυίας τοῦ Μπερεκέτη, ὁ ὁποῖος ἀναδεικνύεται ἔτσι σὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς κυριότερους φορεῖς τῆς αὐτόχθονος νεοελληνικῆς νεωτερικότητος».

6. Βλ. καί: ΣΤΑΘΗ, Πέτρος Μπερεκέτης Β', σ. 17, ὅπου ἐπισημαίνεται ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη «ἔχει ἀκριβῶς αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ διατηρεῖ τὴν κλασικότητα τῶν βυζαντινῶν αἰώνων καὶ περιέχει τὶς καταβολές τῆς ἐξελίξεως, μὲ κάποια διαφοροποίηση, τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς ἀπ' τοὺς νέους διδασκάλους τοῦ 18^{ου} αἰῶνα» [πρὸβλ. ὁμοίως αὐτόδι, σ. 19: «...ὁ Πέτρος Μπερεκέτης, ὡς ὁ νεότερος τῆς τετρανδρίας τῶν μεγαλοφυῶν μελουργῶν καὶ διδασκάλων τῆς μουσικῆς τοῦ 6^{ου} μισοῦ τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ πρώτη τοῦ νεότητος, κλείνει τὴ μεγάλη αὐτὴ ἀναγεννησιακὴ περίοδο στὴν ψαλτικὴ τέχνη καὶ γεφυρώνει τὴ μετάβασιν σὲ μιὰν ἄλλη, ἐξίσου σημαντικὴ, περίοδο τῆς μελοποιίας, πού κυρίως φανερώνεται σὲ ὅλη τὴν αἴγλη της μετὰ τὸ 1756, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἰωάννης Πρωτοψάλτης ὁ Τραπεζούντιος, μὲ πατριαρχικὴ προτροπὴ, γράφει σὲ ἀναλυτικότερη σημειογραφία»]. ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, Ἀπαντα Μπερεκέτου Α', σ. 13: «Παραλλήλως ἀποτελεῖ [sc. ὁ Μπερεκέτης] τὸν συνδετικὸν κρίκον μὲ μιὰν νέαν μουσικὴν ἐποχὴν, τῆς ὁποίας καθίσταται δημιουργός».

διατυπώσω ἄλλιως, ὁ ἴδιος ὁ Μπερεκέτης μοιάζει νὰ «μεταχειρίζεται» ἐσκεμμένα αὐτὲς τὶς δύο φαινομενικὰ ἀντιφατικὲς ἔννοιες, προκειμένου νὰ ὑποδείξει πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ὁδηγήσουν σὲ ἁρμονικὴ καλλιτεχνικὴ δημιουργία. Ἐπιθυμώντας, διὰ τοῦ παρόντος κειμένου, νὰ ὑποστηρίξω αὐτὴν τὴν ἄποψη, θὰ ἐστιάσω τὴν προσοχή μου σὲ δύο συνδέσεις Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη· στοὺς (ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ) πολυελέους Δοῦλοι, Κύριον, τοὺς μελοποιημένους σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ τετάρτου καὶ σὲ ἦχο πρῶτο. Ἀμφοτέρους τοὺς πολυελέους (οἱ ὅποιοι, βεβαίως, εἶναι ἀπὸ παλιὰ γνωστοὶ στὴν ἔρευνα⁷) εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ μελετήσω καὶ νὰ παρουσιάσω ἀναλυτικότερα στὴ διδακτορικὴ μου διατριβὴ γιὰ τὸν πολυέλεο στὴ βυζαντινὴ καὶ στὴ μεταβυζαντινὴ μελοποιία⁸. Ἐδῶ θὰ προχωρήσω σὲ

7. Βλ. γιὰ παράδειγμα τὸν συνοπτικὸ σχολιασμὸ τους ἀπὸ τὸν ΣΤΑΘΗ, Πέτρος Μπερεκέτης Α', σ. [3]: «Ὁ πολυέλεος αὐτὸς σὲ ἦχο α', χαρακτηρίζεται στὰ χειρόγραφα “σύντομος”, “τερπνός”, “ἐκκλησιαστικός”. Ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴ γιὰ σύνδεση συντόμων πολυελέων σὲ σχέση με τοὺς παλαιότερους, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἑκτενεῖς μελωδίες. Ἡ ἀπλότητα τοῦ ὕφους ὑπογραμμίζεται καὶ ἀπὸ τὴν ἑλλειψη χρωματικῶν διαστημάτων. Στὶς γραμμὲς αὐτοῦ τοῦ πολυελέου εὐκόλα ἀναγνωρίζουμε τὴ βάση τῶν πολυελέων σὲ α' ἦχο τοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου καὶ ἀργότερα τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου [...]. Ὁ μέγας αὐτὸς πολυέλεος, σὲ πλ. δ' ἦχο, στὸν κώδικα Ξηροποτάμου 323 χαρακτηρίζεται “πολὺ ἔντεχνος, ὡραῖός τε καὶ πανευφρόσυνος”. Σ' αὐτὸν τὸν πολυέλεο ὁ Μπερεκέτης μιμεῖται τὴν τεχνικὴ τῶν παλαιῶν διδασκάλων. Ὅλοι οἱ στίχοι ἔχουν μελισματικὴ, ἐπιτηδευμένη μορφή, καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς διανθίζονται με κρατήματα (τεριρεμ), ποὺ ἡ σειρά τους συμπληρώνει τοὺς ὀκτῶ ἤχους». Πρβλ. ὁμοίως καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Ἀνθολογίες-Σχολιασμοί, σσ. 176-177: «...ὁ Πέτρος Μπερεκέτης (ἄκμῃ 1680-1710), ἔχει συνδέσει πολλοὺς καὶ ἐξαιρετικὰ ἔντεχνους Πολυελέους: Δοῦλοι, Κύριον ἦχ. α' με Τριαδικὸ καὶ (15σύλλαθο) Θεοτοκίο καὶ τὶς ἐνδείξεις στὰ χειρόγραφα “συνοπτικός καὶ ἡδύτατος”, “σύντομος καὶ τερπνός” (ἡ τυπικὴ μορφή Πολυελέου ποὺ θὰ ἐπικρατήσει ὀριστικὰ στὴν ἐπόμενη μεγάλη περίοδο ἄκμης)· Δοῦλοι, Κύριον ἦχ. πλ. δ', ἐκτενέστατος αὐτός, με κρατήματα στοὺς στίχους, Τριαδικὸ καὶ (15σύλλαθο) Θεοτοκίο καὶ τὶς ἐνδείξεις στὰ χειρόγραφα “ἡδύς”, “ἐντεχνος καὶ ἡδύτατος”, “ὡραῖός τε καὶ πανευφρόσυνος”, ἀπὸ τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα μέλη τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη· Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ἦχ. πλ. β' νενανῶ (β' Στάση), χωρὶς Τριαδικὸ καὶ Θεοτοκίο καὶ με τὴν ἐνδειξὴ σὲ ὀρισμένα χειρόγραφα ὅτι “ἐκαλλωπίσθη παρὰ Πέτρου Μπερεκέτη”. Λόγον ἀγαθὸν ἦχ. δ' Ἄγια με τὴ γνωστὴ ἐκτοτε μορφή, τοὺς στίχους δηλαδὴ τοῦ (44^{ου}) Ψαλμοῦ ἐνωμένους με ἐγκωμιαστικούς Χαιρετισμοὺς πρὸς τὴν Παναγία, ἐπίσης με Τριαδικὸ καὶ Θεοτοκίο στὸ τέλος, μέλος πολὺ ἐνδιαφέρον ἀπὸ κάθε ἄποψη [...] Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς συνδέσεις ὁ Πέτρος Μπερεκέτης παρουσιάζεται (καὶ ἐδῶ) ριζοσπαστικὸς καὶ πρωτότυπος. Στὴν οὐσία ἐδημιούργησε νέα ἁσματικὴ παράδοση, τὴν ὁποία ἀκολούθησαν ὅλοι οἱ ἐπόμενοι τὸν 18^ο καὶ τὸν 19^ο αἰ.».

8. ΧΑΛΛΔΙΑΚΗ, ὅ.π., σσ. 788-817 (καὶ σσ. 573-577).

λεπτομερέστερες μελικές και μορφολογικές παρατηρήσεις, προκειμένου να κατανοηθεί τὸ ἔξῃς μὲ τὴν ταυτόχρονη σχεδὸν μελοποίηση δύο ὁμοειδῶν συνθέσεων, τῆς μιᾶς (σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ τετάρτου) κατὰ τὴν τεχνοτροπία τῶν προγενέστερων ὁμοειδῶν συνθέσεων καὶ τῆς ἄλλης (σὲ ἦχο πρῶτο) κατὰ μιὰν καινοφανῆ (πλέον συνοπτική) μελική τεχνική, ὁ Μπερεκέτης ὄχι μόνον συνδέει, οὐσιαστικά, δύο τάσεις μελοποιίας, ἀλλὰ καὶ γεφυρώνει, συμβολικὰ καὶ πραγματικά, δύο ἐποχές μὲ ἄλλα λόγια, ἐνῶ συντηρεῖ τὴν παράδοση προτείνει παράλληλα καὶ τὸ νεωτερισμό⁹.

Οἱ δύο πολυέλεοι· Δοῦλοι, Κύριον

Ἀπὸ τὰ πορίσματα τῆς ὥς τώρα ἔρευνας, γύρω ἀπὸ τοὺς μνημονευθέντες δύο πολυελέους τοῦ Μπερεκέτη, χρήσιμα γιὰ τὸ παρὸν κείμενο εἶναι δύο κυρίως στοιχεῖα ἡ διάδοση τῶν μελοποιημάτων καὶ τὸ ὁμόχρονο τῆς σύνθεσης αὐτῶν. Ἐξηγουμαι σύντομα:

α'. Διάδοση

Ὁ μελοποιημένος σὲ ἦχο πρῶτο πολυέλεος εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πλέον διαδεδομένα ὁμοειδῆ ποιήματα τῆς συγκεκριμένης χρονικῆς περιόδου· ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ιζ' ἕως τὴν πρώτη εἰκοσαετία τοῦ ιδ' αἰῶνος ἀνθολογεῖται σὲ πολυπληθεῖς μουσικοὺς κώδικες, ἐνῶ παράλληλα καταχωρίζεται σὲ ἄρκετὰ (περιέχοντα τὰ *Ἀπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη*) χειρόγραφα, ἀλλὰ καὶ ἀκόμη μεταγενέστερα σὲ ὀρισμένους κώδικες τῆς νέας μεθόδου¹⁰. Ἀντίθετα, ὁ μελοποιημένος σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ τετάρτου πολυέλεος δὲν διαδόθηκε εὐρύτερα ἢ πρὸς τὸ παρὸν ἐντοπισθεῖσα χειρόγραφη παράδοσή του (στὴν ὁποία συνυπολογίζονται καὶ οἱ περιέχοντες τὰ *Ἀπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη κώδικες*) δὲν ἐγγίζει οὔτε τὸ 1/5 (ποσοστὸ 20%) τῆς ἀντίστοιχης τοῦ πολυελέου τοῦ πρώτου ἤχου¹¹. Διαμορφώνεται, ἔτσι, μιὰ ἐξαιρετικὰ σαφὴς εἰκόνα· ὁ ἓνας πολυέλεος γνωρίζει καθολικὴ ἀποδοχὴ καὶ εὐρύτατη διάδοση, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἀπορρίπτεται, οὐσιαστικά, καὶ

9. Πρωτογενῆ (καὶ συνοπτικὴ) διατύπωση αὐτῆς τῆς ἀποψῆς μου βλ. εἰς ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *Ὁ πολυέλεος*, σσ. 788-789, ὑποσημ. 242. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *Συνοπτικὴ θεώρηση τῆς ἑλληνικῆς ψαλτικῆς τέχνης*, σσ. 69-70 καὶ 108 [= σσ. 21-22 καὶ 61 τοῦ ἀνάτυπου], ὑποσημ. 106.

10. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *Ὁ πολυέλεος*, σσ. 809-814.

11. *Αὐτόθι*, σσ. 795-797.

ἐπιλέγεται ἐντελῶς σποραδικά. Σ' αὐτὸ τὸ φαινόμενο εἶναι προφανές ὅτι ὑποκρύπτεται ἓνα διαχρονικὸ μήνυμα τῶν κατὰ καιροὺς φίλομούσων ποὺ πρέπει νὰ ἀποκωδικοποιηθεῖ καὶ νὰ ἐκτιμηθεῖ ἀρμοδίως.

β' Χρόνος σύνθεσης

Πάντως (καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπισημανθεῖσα ἀναντιστοιχία στὴ διάδοση τῶν δύο πολυελέων), στὴν πρὸς τὸ παρὸν γνωστὴ χειρόγραφη παράδοση αὐτῶν λανθάνει, παράλληλα, ἓνα ἀπόλυτα ἐνδιαφέρον στοιχεῖο· ἀμφότερες οἱ συνθέσεις ἔχουν, κατὰ τὰ φαινόμενα, μελοποιηθεῖ κατὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο, συγκεκριμένα δὲ κατὰ τὴν τελευταία πενταετία τοῦ ἱζ' αἰῶνος. Νὰ σημειωθεῖ, βεβαίως, ὅτι δὲν παραδίδονται ἀκριβῆ χρονολογικὰ στοιχεῖα (γι' αὐτὸ καὶ κατ' ἀνάγκη προτείνεται ἓνας γενικὸς ἐγγχρονισμὸς στὸ εὐρύτερο πλαίσιο μιᾶς πενταετίας)· κατὰ τὴ γνώμη μου, πάντως, τὸ (σχετικὸ ἔστω) ὁμόχρονο τῆς σύνθεσης τῶν δύο πολυελέων ἀποτελεῖ εὐλογη εἰκασία ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὰ (κοινὰ καὶ γιὰ τὶς δύο συνθέσεις) δεδομένα τῆς ὡς τώρα ἔρευνας. Εἰδικότερα, ἂν καὶ ἡ πρώτη χρονολογημένη καταγραφή αὐτῶν εἶναι τοῦ ἔτους 1708 (παραδίδεται ἀπὸ τὸν Παῦλο ἱερέα, μαθητὴ τοῦ Μπερεκέτη, στὸν αὐτόγραφό του κώδικα Ξηροποτάμου 323) καὶ οἱ δύο πολυελεοὶ ἀπαντοῦν ἐπίσης σὲ ἀκόμη πρωιμότερα χειρόγραφα, ἐγγχρονιζόμενα ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ ιη' μέχρι καὶ τὰ τέλη τοῦ ἱζ' αἰῶνος¹².

Οἱ παραπάνω δύο παρατηρήσεις (δευτερευόντως ἡ διάδοση καὶ πρωτευόντως ὁ χρόνος σύνθεσης τῶν δύο ποιημάτων) εἶναι, νομίζω, καθοριστικὲς γιὰ τὴν κατανόηση τῆς κατὰ τὴ μελοποίηση αὐτῶν τῶν δύο πολυελέων πραγματικῆς βούλησης τοῦ μελουργοῦ. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται γιὰ δύο ἐντελῶς διαφορετικὲς μεταξύ τους συνθέσεις, στὶς ὁποῖες ὅμως κρύβονται ἐπιμελῶς ἀναπάντεχες ὁμοιότητες. Καὶ ἰδοὺ πῶς:

1. Ὁ μελοποιημένος σὲ ἦχο πλάγιος τοῦ τετάρτου πολυελεος

Δομεῖται κατὰ πέντε ἐνόπητες, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ σύνολο τῶν στίχων τοῦ πολυελέου περιλαμβάνεται στὶς τρεῖς πρώτες. Μεταξὺ ὅλων τῶν

12. Αὐτόδι, σσ. 796 καὶ 811-813, ἀντίστοιχα.

στίχων (ἀνεξαρτήτως ενότητας) υπάρχουν δύο κοινὰ μελοποιητικὰ στοιχεῖα· τὸ πρῶτο εἶναι τὸ μέλος τοῦ ἐφύμνιου ἀλληλοῦσα (τὸ ὁποῖο παραμένει κοινὸ γιὰ ὅλους τοὺς στίχους) καὶ τὸ δεύτερο εἶναι ἡ μελικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ψαλμικοῦ στίχου (ἡ ὁποία εἶναι σταθερὰ πανομοιότυπη ἀνὰ ζεύγη στίχων). Αὐτὸ ποὺ διακρίνει τὶς μνημονευθεῖσες ενότητες εἶναι κάποια (ξεχωριστὴ γιὰ καθεμιὰ) μορφολογικὴ ιδιοτυπία· ἔτσι, μόνον στὴν πρώτη ενότητα (ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ δύο ζεύγη στίχων) ἀπαντᾷ τὸ τυπικὸ μορφολογικὸ σχῆμα· ψαλμικὸς στίχος + ἐφύμνιο. Στὴ δεύτερη καὶ στὴν τρίτη ενότητα μετὰ τοῦ ψαλμικοῦ στίχου καὶ τοῦ ἐφύμνιου παρεμβάλλονται, ἀντίστοιχα, νεανισμοὶ-κράτηματα καὶ ἐξω-ψαλμικὰ κείμενα¹³. Τόσο τὰ κράτηματα ὅσο καὶ τὰ ἐπιβαλλόμενα (ξένα πρὸς τὸ παραδεδομένο κείμενο τοῦ πολυελέου) ποιητικὰ κείμενα εἶναι, ὡς πρὸς τὸ μέλος, ὅμοια ἀνὰ ζεύγη (σὲ μία, μάλιστα, περίπτωση ἀνὰ τέσσερα ζεύγη) στίχων. Εἰδικότερα:

- ❖ στὴ δεύτερη ενότητα (ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ δώδεκα ζεύγη στίχων) ἀπαντᾷ τὸ ἐξῆς μορφολογικὸ σχῆμα· ψαλμικὸς στίχος + παρακελευσματικὴ προσταγὴ λέγε + νεανισμὸς-κράτημα + ἐφύμνιο. Βάσει τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖο μελοποιεῖται τόσο ἡ παρακελευσματικὴ προσταγὴ λέγε ὅσο (καὶ κυρίως) τὸ κράτημα, στὸ ἐσωτερικὸ τῆς παρούσας ενότητας διακρίνονται καὶ περαιτέρω μέρη. Ἀρκεῖ ἀπλῶς νὰ ἐπισημανθοῦν ἐδῶ δύο παρατηρήσεις· πρῶτ' ἀπ' ὅλα, τὸ μέλος τῆς παρακελευσματικῆς προσταγῆς λέγε παραμένει κοινὸ γιὰ δύο ζεύγη στίχων (τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 1-2 καὶ 10-11)· ἐπιπλέον, ὅμως, τὸ σημαντικότερο εἶναι ὅτι κατὰ τὴ μελοποίηση τῶν κρατημάτων πραγματοποιεῖται ἐναλλαγὴ τῶν ἤχων, μὲ τὴν ὁποία συμπληρώνεται ὁ κύκλος τῆς ὀκταηχίας, ἀλλὰ ὄχι μὲ τυχαία ἢ μὲ τὴ συνηθισμένη ἔστω σειρά [ἀναλυτικὰ, στὸ κράτημα ποὺ ἐπιβάλλεται στὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1 ζεύγος στίχων δεσπόζει ὁ ἦχος Ἀγία (δηλαδὴ ὁ φθόγγος Δι)· ἀκολουθοῦν, ἀντίστοιχα, οἱ ἦχοι· πρῶτος (Πα), λεγετος (Βου), βαρύς (ΖΩ), πρῶτος (Κε), πλάγιος τοῦ τετάρτου ἐπτάφωνος (νη), Αγία (Δι), Αγία (Δι), πλάγιος τοῦ πρώτου πεντάφωνος (Πα), δεύτερος (Δι), νεανῶ (Δι) καὶ

13. Τὸ σύνολο αὐτῶν τῶν ἐξωψαλμικῶν κειμένων δημοσιεύεται (σχολιασμένο) καὶ αὐτόθι, σσ. 574-575.

βαρύς (ΖΩ)]. Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτές τις μορφολογικές και τις μελικές παρατηρήσεις στην παρούσα ένότητα διακρίνονται δύο μέρη στο ένα (αποτελούμενο από τὰ ζεύγη στίχων 1 έως 9) περιλαμβάνονται οἱ διατονικοί καὶ στο ἄλλο (αποτελούμενο από τὰ ζεύγη στίχων 10-12) οἱ χρωματικοί, ἀντίστοιχα, ἦχοι. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι στο μέρος ὅπου ἀναπτύσσονται οἱ χρωματικοί ἦχοι ἀπαντοῦν (στὰ ζεύγη στίχων 10-11) ὅχι μόνον οἱ δευτεροὶ ἦχοι (τοὺς ὁποίους ὁ Μπερεκέτης ἐπιλέγει νὰ δεμελιώσει ἐπὶ τοῦ ἰδίου φθόγγου [Δι], προκρίνοντας ἀντὶ τοῦ «κλασικοῦ» πλαγίου τοῦ δευτέρου τὴν ἐκδοχὴ τοῦ νενανώ), ἀλλὰ συγκαταλέγεται (στο ὑπ' ἀριθμὸν 12 ζευγὸς στίχων) καὶ ὁ βαρύς ἦχος. Περισσότερο ἀξιόσημείωτη εἶναι, πάντως, ἡ δομὴ ἀνάπτυξης τοῦ πρώτου μέρους αὐτῆς τῆς ἐνότητος, ὅπου ἀναπτύσσονται οἱ διατονικοί ἦχοι. Ἐδῶ ὁ Μπερεκέτης ὀργανώνει τὴν (ἀνὰ δύο ζεύγη στίχων) «ἡχητικὴ ἀνάπτυξη» τῶν κρατημάτων κατὰ κατιόντα τετράχορδα, μάλιστα δὲ σὲ δύο τμήματα· στο πρῶτο τμήμα ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ βαρέος τετραχόρδου τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἤχου (τὰ κρατήματα τῶν ζευγῶν στίχων 1 καὶ 2 σχηματίζουν τὸ τετράχορδο Δι-Πα, ἐνῶ τὰ ἀντίστοιχα γιὰ τὰ ζεύγη στίχων 3 καὶ 4 τὸ τετράχορδο Βου-ΖΩ), ἐνῶ στο δεύτερο τμήμα ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ ὀξέος τετραχόρδου τοῦ ἰδίου ἤχου (τὰ κρατήματα τῶν ζευγῶν στίχων 6 καὶ 7 σχηματίζουν τὸ τετράχορδο νη-Δι, ἐνῶ τὰ ἀντίστοιχα γιὰ τὰ ζεύγη στίχων 8 καὶ 9 τὸ τετράχορδο Δι-Πα). Μὲ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 5 ζευγὸς στίχων (στο κράτημα τοῦ ὁποίου δεσπόζει ὁ φθόγγος Κε) ὁ Μπερεκέτης διαχωρίζει ἀπλῶς τὰ δύο αὐτὰ τμήματα, γεγονός πού ὑπογραμμίζει ἰδιαίτερα καὶ μὲ τὴ (μόνο γιὰ τὸ συγκεκριμένο ζευγὸς στίχων) μελικὴ διαφοροποίηση τοῦ ἐφυμνίου ἀλληλοῦια.

- ❖ **στὴν τρίτη ἐνότητα** (πού ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἑξὶ ζεύγη στίχων) ἀπαντᾷ τὸ μορφολογικὸ σχῆμα: ψαλμικὸς στίχος + παρακλευσματικὴ προσταγὴ λέγε + ἐξωψαλμικὸ κείμενο + ἐφύμνιο. Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἐδῶ ἡ εἰδικότερη διαίρεση τῆς παρούσας ἐνότητος σὲ τρία τμήματα, βάσει τριῶν στοιχείων τῆς ὅλης μορφολογίας τῶν ἐπιμέρους στίχων καὶ κυρίως (γιὰ τὰ ἐπιβαλλόμενα ἐξωψαλμικὰ κείμενα) τῶν ἐμφανεστάτων ὁμοιοτήτων τοῦ ποιητικοῦ περιεχομένου τους καὶ τῆς ταυτότητος τοῦ μέλους τους. Ἐτσι, τὰ

ὕπ' ἀριθμὸν 1, 2, 3 καὶ 4 ζεύγη στίχων στοιχειοθετοῦν ἓνα ἐνιαῖο τμήμα, καθ' ὅτι πανομοιότυπο εἶναι τὸ μέλος τόσο τῆς παρακελευσματικῆς προσταγῆς λέγε ὅσο καὶ τῶν ἐξωψαλμικῶν κείμενων ποὺ ἐπιβάλλονται σ' αὐτούς [μάλιστα, στὰ ἐξωψαλμικὰ κείμενα ποὺ ἐπιβάλλονται στὰ ὑπ' ἀριθμὸν 1 καὶ 2 ζεύγη στίχων, εἶναι πασιφανὲς καὶ ἡ μεταξύ τους «ποιητικὴ ἀλληλουχία»¹⁴]. Μὲ τὰ ἴδια χαρακτηριστικά, ἰδιαίτερο τμήμα ἀποτελοῦν τὰ ζεύγη στίχων ὑπ' ἀριθμὸν 5 καὶ 6· στὸ τελευταῖο, μάλιστα, διαφοροποιεῖται (γιά δεύτερη φορά) καὶ τὸ μέλος τοῦ ἐφυμνίου ἀλληλούια, ἐπειδὴ ἴσως πρόκειται γιὰ τοὺς δύο τελευταίους στίχους ὅλης τῆς συνθέσεως.

Ἡ τέταρτη καὶ ἡ πέμπτη ἐνότητα (μὲ τίς ὁποῖες τερματίζεται τὸ παρὸν ποίημα) εἶναι οἱ συνήθεις γιὰ τίς ὁμοειδεῖς συνθέσεις πολυελέων. Ἐξ αὐτῶν, ἡ **τέταρτη ἐνότητα** δομεῖται κατὰ τὸ μορφολογικὸ σχῆμα στίχοι τῆς μικρῆς δοξολογίας + παρακελευσματικὴ προσταγὴ λέγε + ἐξωψαλμικὸ (τριαδικὸ καὶ θεοτοκίο, ἀντίστοιχα) κείμενο. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐδῶ (σύμφωνα μὲ τὴν ἀνὰ ζεύγη μορφολογικὴ καὶ μελικὴ παραλληλία ποὺ τηρεῖ ὁ Μπερεκέτης), ὅμοιο εἶναι τὸ μέλος μεταξύ κάθε εἵδους ἀπὸ τὰ τρία παραπάνω συστατικά (στίχοι μικρῆς δοξολογίας, λέγε, ἐξωψαλμικὰ κείμενα¹⁵) τῆς παρούσας ἐνότητος. Τέλος, ἡ **πέμπτη ἐνότητα** περιλαμβάνει ἀπλῶς τὸ γνωστὸ στίς παλιές βυζαντινές συνθέσεις πολυελέων καταληκτικὸ ἀλληλουϊάριο.

Ὅλα τὰ παραπάνω ἀποτυπώνονται στὸν ἐπόμενο, ὑπ' ἀριθμὸν 1, πίνακα¹⁶:

14. Πρβλ. σχετικὸ σχολιασμὸ αὐτόθι, σ. 792, ὑπόσημ. 263. Παρόμοιο φαινόμενο ἐπισημαίνεται καὶ στὰ ἐξωψαλμικὰ κείμενα ποὺ ἐπιβάλλονται στὰ ὑπ' ἀριθμὸν 3 καὶ 6 ζεύγη στίχων· βλ. ἀντίστοιχο σχολιασμὸ αὐτόθι, σ. 575, ὑπόσημ. 64.

15. Τὰ συγκεκριμένα ἐξωψαλμικὰ κείμενα δημοσιεύονται καὶ αὐτόθι, σ. 635· πρβλ. καὶ σχολιασμὸ τους αὐτόθι, σ. 793, ὑπόσημ. 265.

16. Σημειωτέον ὅτι στὸν ὑπ' ἀριθμὸν 1 πίνακα ἡ ἐκδοχὴ τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας –ποὺ εἶναι γραμμένη στὸ κέντρο– λαμβάνεται ἀπὸ τὸν κώδικα Ἀγ. Στεφάνου 127, φ. 83^v-88^r, ἐνῶ –ἀντίστοιχα– ἡ ἐκδοχὴ τῆς νέας μεθόδου προέρχεται γιὰ μὲν τὴν ἐξήγηση Γρηγορίου τοῦ πρωτοψάλτου (ποὺ γράφεται στὰ ἀριστερά) ἀπὸ τὸν κώδικα ΜΠΤ 744 (τοῦ ἔτους 1817), φ. 13^r-46^v, γιὰ δὲ τὴν ἐξήγηση Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος (ποὺ γράφεται στὰ δεξιά) ἀπὸ τὸν κώδικα ΜΠΤ 712 (τοῦ ἔτους 1837), φ. 5^r-21^v.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜΟΝ 1

Ἦχος λ π δ

C A B D C D CB C C BA B C E F E D E

Δουλοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

C D CB C C BA B C E F E D E

λοι σου

Ἦχος λ π δ

A' ENOTHTA

- 1 { 1. Δοῦλοι, Κύριον· ἀλληλοῦα. Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δοῦλοι, Κύριον·
2. Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν ἀλλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡμῶν·
- 2 { 3α. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος·
3β. Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ὅτι καλόν·

B' ENOTHTA

1ο ΜΕΡΟΣ

 α' TMHMA

- ¹ 4α. "Οτι τὸν Ἰακὼβ ἐξέλεξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος.
4β. Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν ἑαυτῷ.

$$\gamma_{\alpha} \in \gamma_{\alpha} \gamma_{\alpha} [\Delta_i]$$

- 2{ 5α. Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα ὅτι μέγας ὁ Κύριος·
5β. Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς Θεούς·

$$\gamma a b \in \gamma a \gamma \gamma a \quad [\Pi a]$$

1ο ΜΕΡΟΣ

β' ΤΜΗΜΑ

- 6 { 8β. Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους·
9α. Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε·

Αλεγγαλε-λέγε

Αλεγγαλε

[νη]

- 7 { 9β. Ἐν Φαραὼ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ·
10α. Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά·

λέγε

Τετετε

[Δι]

- 8 { 10β. Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς·
11α. Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων·

λέγε

γαλεταλε

[Δι]

- 9 { 11β. Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν·
11γ. Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν·

λέγε

Αλεγαλε

[Πα]

2ο ΜΕΡΟΣ

- 10 { 12α. Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν·
12β. Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ·

γαλλη-τιτιτι

[Δι]

- 11 { 13α. Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα·
13β. Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεάν·

γαεχεῖαγαλε

[Δι]

E F G λε ε γε C DE F G λε ε ε γε	
(1) (2) λε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε (1) (2) λε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε	

- 12 { 14α. Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ·
 14β. Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται·

λέγε

γαλλη-τιτιτι

[ZΩ]

Γ' ΕΝΟΤΗΤΑ

α' ΤΜΗΜΑ

- 1 { 15. Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων·
 16α. Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν·
- 2 { 16β. Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται·
 17α. Ὡτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται·

C DE F G λε ε ε γε	
(π) (2) λε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε (π) (2) λε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε	

15

Ἄσατε, τῷ Κυρίῳ
 πάντες ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι,
 ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν
 (ἀλληλούια)

16α

Ἄσατε, τῷ Κυρίῳ,
 θρόνοι, κυριότητες,
 ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν
 (ἀλληλούια)

16β

Ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν,
 τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ,
 ψάλατε σὺν ἡμῖν λέγοντες·
 (ἀλληλούια)

17α

Ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν,
 δυνάμεις, ἀρχαὶ καὶ ἐξουσία,
 ψάλατε σὺν ἡμῖν λέγοντες·
 (ἀλληλούια)

- 3 { 17β. Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν·
18α. Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιῶντες αὐτά·

17β	18α
Ἥλιος καὶ σελήνη, πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς, ψάλατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν· (ἀλληλούια)	Βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες, πρεσβύτεροι μετὰ νεωτέρων, ψάλατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν· (ἀλληλούια)

- 4 { 18β. Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς·
19α. Οἶκος Ἰσραήλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·

18β	19α
Ἐψοῦτε, Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε, συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· (ἀλληλούια)	Προσκυνεῖτε, τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, συνετῶς, ὅτι ἅγιός ἐστιν· (ἀλληλούια)

β' ΤΜΗΜΑ

- 5 { 19β. Οἶκος Ἀαρών, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·
20α. Οἶκος Λευὶ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·

C G FE G F G F G

λε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε
λε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε
ε ε ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε
λε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε
γε ε ε ε ε ε ε ε

19β	20α
Ἀλαλάξατε, τῷ Κυρίῳ, ἐν φωνῇ ἀγαλλιásεως, ψάλατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν· (ἀλληλούια)	Ἀλαλάξωμεν συμφώνως καὶ συμφώνως καὶ βοήσωμεν, τὸ φοβερόν καὶ ἅγιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· (ἀλληλούια)

γ' ΤΜΗΜΑ

- 20β. Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·
 21. Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ·

c ba b c λε γε	
(ν') λε ε ε ε ε ε ε ε γε ε ωε ε ε	(ν') λε ε ε ε ε ε ε ε γε ε ωε ε ε

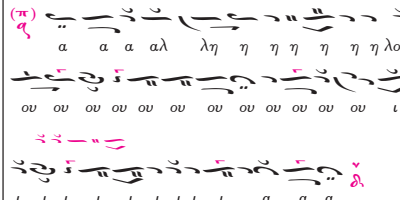
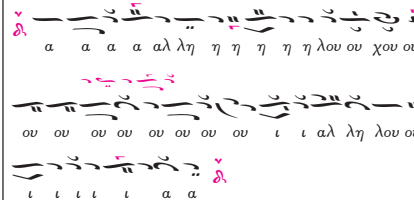
20β

Ἐμμανουὴλ παῖδιον,
 κατὰ τὸ γεγραμμένον
 μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός·

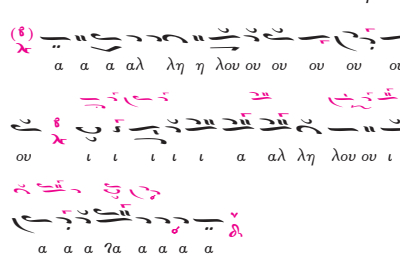
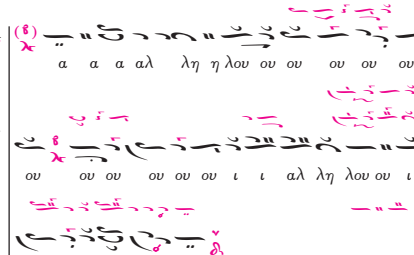
ἀλληλούια

21

Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος,
 θαυμαστὸς σύμβουλος,
 Θεὸς ἰσχυρός·

D E D E F G E FG F E E C a a λη λου ου ι ι α	
(π) a a α λ η η η η η η λου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ι ι ι ι ι ι ι ι ι α α α	(π) a a α α α λ η η η η λου ου χου ου ου ου ου ου ου ου ου ι ι α λ λου ου ι ι ι ι ι α α

F E D D C D C C

a λη λου ι ι α	
(8) a a α α λ η η λου ου ου ου ου ου ου ι ι ι ι ι α α λ λου ου ι α α α α α α α α α α	(8) a a α α λ η η λου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ι ι α λ λου ου ι α α α α α α α α α α

Δ' ΕΝΟΤΗΤΑ

- Δόξα πατρί καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι·
- Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν

G F E F F G F E F D E λε ε ε ε ε ε γε	
(α) (β) λε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε χε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε γε ε ε	(κ) (λ) λε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε γε ε ε

Δόξα σοι, πάτερ ἅγιε,
δόξα σοι, υἱὲ μονογενές,
δόξα σοι καὶ πνεῦμα τὸ ἅγιον,
Τριάς ἁγία, δόξα σοι, δόξα σοι, ὁ Θεός

Παντάνασσα, πανύμνητε, ἄχραντε Παναγία,
ἀπηλπισμένων ἡ ἐλπίς, Θεοτόκε Μαρία,
σὲ ἱκετεύω, δέσποινα, καὶ σὲ ἐπικαλοῦμαι,
ἁμαρτιῶν συγχώρησιν δέομαι τοῦ λαβεῖν με

Ε' ΕΝΟΤΗΤΑ

Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός, ὁ Θεός, δόξα σοι

2. Ο μελοποιημένος σὲ ἦχο πρῶτο πολυέλεος

Δομεῖται κατὰ δύο ἐνότητες, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ σύνολο τῶν στίχων τοῦ πολυελέου περιλαμβάνεται στὴν πρώτη. Τὸ μορφολογικὸ σχῆμα ποὺ τηρεῖται σὲ ὅλους τοὺς στίχους τῆς πρώτης ἐνότητας εἶναι τὸ ἀπλούστερο δυνατό, δηλαδὴ ψαλμικὸς στίχος + ἐφύμνιο. Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς μελοποιίας πρέπει νὰ τονισθοῦν δύο στοιχεῖα· τὸ πρῶτο εἶναι τὸ μέλος τοῦ ἐφύμνιου ἀλληλοῦα (τὸ ὁποῖο παραμένει κοινὸ γιὰ ὅλους τοὺς στίχους) καὶ τὸ δεύτερο εἶναι ἡ μελικὴ ἀνάπτυξη τῆς ληκτικῆς συλλαβῆς τῆς τελευταίας λέξης τοῦ ψαλμικοῦ στίχου (ἡ ὁποία εἶναι σταθερὰ πανομοιότυπη ἀνὰ ζεύγη στίχων). Ἀκριβῶς δὲ βάσει τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖο μελοποιεῖται ἡ ληκτικὴ συλλαβὴ τῆς τελευταίας λέξης κάθε ζεύγους ψαλμικῶν στίχων σχηματίζονται στὴν παρούσα ἐνότητα εἴκοσι ζεύγη στίχων, μεταξύ τῶν ὁποίων, πάντως, περισσότερες εἶναι οἱ μελικὲς ὁμοιότητες παρὰ οἱ ἀντίστοιχες διαφορές. Στὴ δεύτερη ἐνότητα καταχωρίζονται τὰ συνήδη (τριαδικὰ καὶ θεοτοκία, ἀντίστοιχα) μαθήματα¹⁷, ὑπὸ τοὺς στίχους τῆς μικρῆς δοξολογίας. Τὸ μόνον κοινὸ μελικὸ στοιχεῖο ποὺ ἐντοπίζεται ἐδῶ εἶναι τὸ παρακλεισματοικὸ λέγε, τὸ ὁποῖο παρεμβάλλεται μεταξύ τῶν ἐπιστημανθέντων δύο συστατικῶν (στίχοι μικρῆς δοξολογίας + ἐξωψαλμικὰ κείμενα) τῆς παρούσας ἐνότητας. Ἀπὸ μορφολογικῆς ἄποψης πρέπει ἰδιαίτερα νὰ ἐπιστημανθεῖ ἡ δομὴ τοῦ τριαδικοῦ μαθήματος, καθὼς στὸ τέλος τοῦ σχετικοῦ (τετράστιχου) ποιήματος ἐπιβάλλεται ἐνότητα ἀπὸ βραχὺ νενανισμὸ καὶ ἐκτενὲς κράτημα, μετὰ τὴν ὁποία ἐπαναλαμβάνεται (παραλλαγμένος ὡς πρὸς τὸ δεύτερο ἡμιστίχιό του) ὁ τελευταῖος στίχος¹⁸.

Ὅλα τὰ παραπάνω ἀποτυπώνονται στὸν ἐπόμενο, ὑπ' ἀριθμὸν 2, πίνακα¹⁹:

17. Τὰ συγκεκριμένα ἐξωψαλμικὰ κείμενα δημοσιεύονται καὶ εἰς ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, ὅ.π., σ. 636· πρβλ. καὶ σχολιασμὸ τους αὐτόθι, σ. 805, ὑποσημ. 319-320.

18. Πρβλ. καὶ αὐτόθι, σσ. 635-636 καὶ 805-806.

19. Στὸν πίνακα ὑπ' ἀριθμὸν 2 τηρεῖται ὅμοια τακτικὴ μὲ ἐκείνην τοῦ πίνακα ὑπ' ἀριθμὸν 1 (πρβλ. παραπάνω, ὑποσημ. 16)· ἡ ἐκδοχὴ τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας –ποὺ εἶναι γραμμένη στὸ κέντρο– λαμβάνεται ἀπὸ τὸν κώδικα Ἀγ. Στεφάνου 127, φφ. 88^v-93^r, ἐνῶ –ἀντίστοιχα– ἡ ἐκδοχὴ τῆς νέας μεθόδου προέρχεται γιὰ μὲν τὴν ἐξήγηση Γρηγορίου τοῦ πρωτοψάλτου (ποὺ γράφεται στὰ ἀριστερά) ἀπὸ τὸν κώδικα ΜΠΤ 744 (τοῦ ἔτους 1817), φφ. 1^v-12^v, γιὰ δὲ τὴν ἐξήγηση Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος (ποὺ γράφεται στὰ δεξιὰ) ἀπὸ τὸν κώδικα ΜΠΤ 712 (τοῦ ἔτους 1837), φφ. 1^v-5^r.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜΟΝ 2

Ἦχος ᾠ

,G ,G D D D

Δου λαι κυ ρι ον

(π) *ᾠ* Δου λαι κυ υ υ υ υ ρι ον *π ᾠ*

(π) *ᾠ* Δου λαι κυ υ υ υ υ ρι ον *π ᾠ*

Α' ΕΝΟΤΗΤΑ

1. Δοῦλοι, Κύριον· ἀλληλούια. Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δοῦλοι, Κύριον·
2. Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν αὐλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡμῶν·

D F E F E F E D C D F G F E D C D

Δου λαι κυ ρι ον

(π) *ᾠ* Δου λαι κυ υ υ υ υ ρι ον *π ᾠ*

(π) *ᾠ* Δου λαι κυ υ υ υ υ ρι ον *π ᾠ*

(δ) *ᾠ* Δου λαι κυ υ υ υ υ ρι ον *π ᾠ*

(δ) *ᾠ* Δου λαι κυ υ υ υ υ ρι ον *π ᾠ*

- 2 { 3α. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος·
- 3β. Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ὅτι καλόν·

D F E F E D

Δου λαι κυ ρι ον

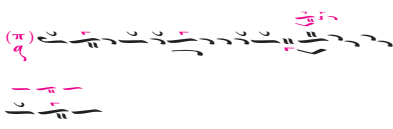
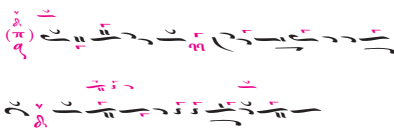
(π) *ᾠ* Δου λαι κυ υ υ υ υ ρι ον *π ᾠ*

(π) *ᾠ* Δου λαι κυ υ υ υ υ ρι ον *π ᾠ*

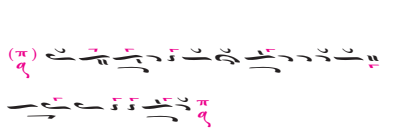
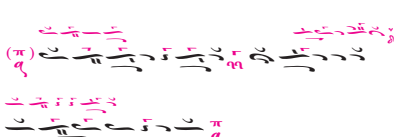
(π) *ᾠ* Δου λαι κυ υ υ υ υ ρι ον *π ᾠ*

(π) *ᾠ* Δου λαι κυ υ υ υ υ ρι ον *π ᾠ*

- 3 { 4α. Ὅτι τὸν Ἰακώβ ἐξελέξατο ἐαυτῷ ὁ Κύριος·
 4β. Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν ἐαυτῷ·

D F E F E F E D C D F E D C D E F G 	
	

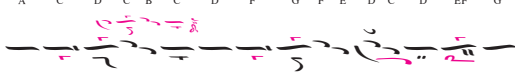
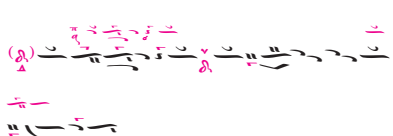
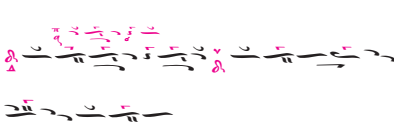
- 4 { 5α. Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα ὅτι μέγας ὁ Κύριος·
 5β. Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς Θεούς·

D F G F E F C F E D C D F E D C D 	
	

- 5 { 6α. Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ·
 6β. Ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις·

C E D E D F E D C D E F G 	
	

- 6 { 7α. Ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς·
 7β. Ἀστραπὰς εἰς ὑέτὸν ἐποίησεν·

A C D C B C D F G F E D C D E F G 	
	

- 7 { 7γ. Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ·
8α. Ὡς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου·

D F E F E F E D C D F E D C D	

- 8 { 8β. Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους·
9α. Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε·

D F E F E D	
(π) (ε) λ	(π) (ε) λ

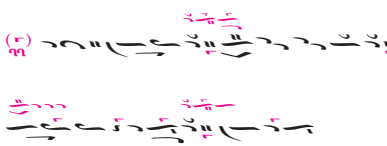
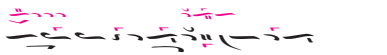
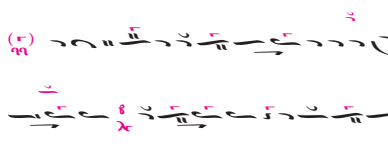
- 9 { 9β. Ἐν Φαραὼ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ·
10α. Ὡς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ·

C F E D C D E F G	

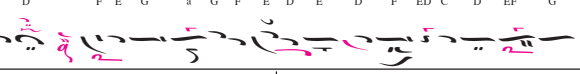
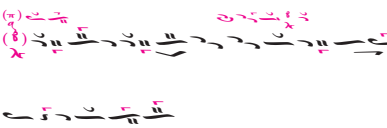
- 10 { 10β. Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς·
11α. Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων·

D F G F E F E F E D C D F E D C D	
(ε) (π) λ	(ε) (π) λ

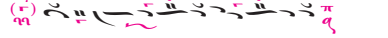
- 11 { 11β. Καὶ τὸν Ὡγ βασιλέα τῆς Βασάν·
11γ. Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν·

D F E G a G F E D E D F E D C D E F G 	
(π) (8) 	(π) (8)

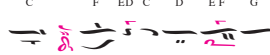
- 12 { 12α. Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν·
12β. Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ·

D F E G a G F E D E D F E D C D E F G 	
(π) (8) 	(π) (8)

- 13 { 13α. Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα·
13β. Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεάν·

D F E F E D 	
(π) (8) 	(π) (8)

- 14 { 14α. Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ·
14β. Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται·

C F E D C D E F G 	
	

- 15 { 15. Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων·
16α. Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν·

D F G F E F C F E D C D F E D C D EF G	
(π) (8) (χ)	(π) (8) (χ)

- 16 { 16β. Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται·
17α. Ὦτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται·

A C B C F E D C D EF G	
(π) (8) (χ)	(π) (8) (χ)

- 17 { 7β. Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν·
18α. Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτά·

D F E F E F E D C D F G F E D C D	
(π) (8) (χ)	(π) (8) (χ)

- 18 { 18β. Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς·
19α. Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·

D F E G a G F E D E D F E D C D EF G	
(π) (8) (χ)	(π) (8) (χ)

- 19 { 19β. Οἶκος Ἀαρών, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.
20α. Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.

D F G F E F E F E F C F E D C D E F G	
(ε) 	(ε)

- 20 { 20β. Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.
21. Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλὴμ.

D F E F E F E D C F E D C D	
(π) 	(π)

G F E F G F F E E D D

α λλη λου ου ι ι α

ῆ

G F E F E D

α λλη λου ι α

αλ λη λου ου ου ου ου ι ι ι ι α α αλ λη η αλ	(Δ) αλ λη λου ου ου ου ου ι ι ι ι α ῆ [μόνον στὸν στίχο· Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ] α αλ λη η η λου ου ου ου ου ι ι ι ι α
--	--

Β' ΕΝΟΤΗΤΑ

- Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι·
- Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν·

C D D	

Ὑμνοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε,
 πάτερ ἄναρχε, υἱὲ συνάναρχε καὶ πνεῦμα ἅγιον,
 τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ ἐν υἱῷ ἀναπαυόμενον,
 Τριάς ἁγία, ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς
 –αἰῶνα...[βραχὺς νεανισμός] εἰρε...[ἐκτενὲς κράτημα]–,
 Τριάς ἁγία, ῥῦσαί με πάσης κατακρίσεως

Ὕψιλε, παναμώμητε, ἄφθορε Παναγία,
 δέξαι δέησιν οἰκέτου, Θεοτόκε Μαρία,
 καὶ ῥῦσαί με ἐκ τοῦ πυρὸς ἀσβέστου αἰωνίου
 καὶ βασιλείας οὐρανῶν τύχοιμεν τοῦ Κυρίου

Ἀπὸ τὴν προηγηθεῖσα ἀνάλυση εἶναι, νομίζω, προφανές ποιές εἶναι οἱ διαφορές καὶ ποιές οἱ ὁμοιότητες τῶν δύο συγκεκριμένων συνθέσεων. Οἱ πολυέλεοι διαφέρουν ριζικὰ ὡς πρὸς τὴ μελοποιία, παρουσιάζουν ὅμως σαφεῖς ὁμοιότητες ὡς πρὸς τὴ μορφολογία:

- ❖ Ἡ μελικὴ διαφοροποίηση εἶναι δεδομένη, τόσο λόγῳ τῆς χρήσης διαφορετικοῦ γιὰ κάθε περίπτωση ἤχου ὅσο καὶ λόγῳ τῆς ὅλης μελικτῆς μεταχείρισης· στὴ μιὰ περίπτωση ἔχουμε μέλος ἐκτενές, ἕως καὶ καλοφωνικό, ἐνῶ στὴν ἄλλη ἡ μελοποίηση εἶναι ἐντελῶς συνοπτική, σχεδὸν συλλαβική (πρᾶγμα ποὺ ὀφθαλμοφανῶς ἀποτυπώνεται καὶ στὴ σημειογραφία). Μιὰ εἰδικότερη μουσικολογικὴ ἐξέταση τῆς ξεχωριστῆς γιὰ κάθε πολυέλεο μελοποιίας παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, δὲν εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ ἐπιχειρηθεῖ ἐδῶ²⁰.
- ❖ Παράλληλα, καὶ ἐνῶ οἱ δύο συνθέσεις παρουσιάζουν διαμετρικὴ μελικτὴ ἀπόκλιση, ἐντοπίζονται μεταξύ τους ὀρισμένες ἀξιοσημείωτες μορφολογικὲς ὁμοιότητες, ὅπως· τὸ κοινὸ γιὰ ὅλους τοὺς στίχους μέλος τοῦ ἐφυμνίου ἀλληλούϊα, ἀλλὰ καὶ γενικότερα τὰ ἀνὰ ζεύγη στίχων ὅμοια μελικτὰ στοιχεῖα.

Ἀκριβῶς σ' αὐτὲς τίς μορφολογικὲς ὁμοιότητες λανθάνει ὁ «ἐσωτερικὸς σύνδεσμος» τῶν δύο συνθέσεων. Προσωπικά, πιστεύω ὅτι δὲν πρόκειται

20. Παραδέτω, πάντως, ἐνδεικτικὰ (στὸν πίνακα ὑπ' ἀριθμὸν 3, ποὺ παρατίθεται στὸ τέλος τοῦ παρόντος κειμένου), παράλληλο πίνακα μὲ τὸν πρῶτο στίχο τῶν δύο συνθέσεων. Τὰ μουσικὰ κείμενα λαμβάνονται ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ἐπισημανθέντα χειρόγραφα [ἡ ἐκδοχὴ τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας – ποὺ εἶναι γραμμένη στὸ κέντρο – λαμβάνεται ἀπὸ τὸν κώδικα Ἀγ. Στεφάνου 127 (φ. 83^v γιὰ τὸν πρῶτο στίχο τοῦ μελοποιημένου σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ τετάρτου πολυελέου καὶ φ. 88^r γιὰ τὸν πρῶτο στίχο τοῦ μελοποιημένου σὲ ἦχο πρῶτο πολυελέου), ἐνῶ –ἀντίστοιχα– ἡ ἐκδοχὴ τῆς νέας μεθόδου προσέρχεται γιὰ μὲν τὴν ἐξήγηση Γρηγορίου τοῦ πρωτοψάλτου (ποὺ γράφεται στὰ ἀριστερά) ἀπὸ τὸν κώδικα ΜΠΤ 744 (ὁ πρῶτος στίχος τοῦ μελοποιημένου σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ τετάρτου πολυελέου λείπει ἀπὸ τὸ χειρόγραφο, ἀλλὰ ὁ πρῶτος στίχος τοῦ μελοποιημένου σὲ ἦχο πρῶτο πολυελέου λαμβάνεται ἀπὸ τὸ φ. 1^{r-v}), γιὰ δὲ τὴν ἐξήγηση Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος (ποὺ γράφεται στὰ δεξιά) ἀπὸ τὸν κώδικα ΜΠΤ 712 (φ. 5^{r-v} γιὰ τὸν πρῶτο στίχο τοῦ μελοποιημένου σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ τετάρτου πολυελέου καὶ φ. 1^r γιὰ τὸν πρῶτο στίχο τοῦ μελοποιημένου σὲ ἦχο πρῶτο πολυελέου)]. Ἡ μελικτὴ διαφοροποίηση, εἶναι προφανές, ἐντείνεται στοὺς στίχους τῶν λοιπῶν ἐνοτήτων, ὅπου γιὰ τὸν πολυέλεο τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἤχου προστίθενται κατὰ περίπτωσιν κρατήματα ἢ ἐξωψαλμικά κείμενα.

ἀπλῶς γιὰ κάποιες κοινές δομικὲς φόρμες ποὺ συσχετίζονται μόνον τοὺς δύο συγκεκριμένους πολυελέους ἢ ἔστω δύο τάσεις μελοποιίας: στὴν οὐσία, πρόκειται γιὰ ἐκεῖνο τὸ στοιχεῖο, μέσω τοῦ ὁποῖου (κατὰ εὐρηματικὴ σύλληψη τοῦ Μπερεκέτη) ἐπιχειρεῖται, μὲ ὁμαλὸ καὶ ἁρμονικὸ τρόπο, ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ παλαιὸ καὶ κλασικὸ στὸ νέο καὶ πρωτότυπο· ἡ σύνδεση τῆς συντηρητικῆς ἐποχῆς τῆς παράδοσης μὲ τὴν ἀνακαινισμένη ἐποχὴ τοῦ νεωτερισμοῦ. Ἐν προκειμένῳ:

- ❖ τὴν παράδοση ἀντιπροσωπεύει γενικότερα ὁ μελοποιημένος σὲ ἦχο πλῆγιο τοῦ τετάρτου πολυελέος. Εἶναι ἐμφανὲς ὅτι στὸ συγκεκριμένο μελοποίημα διασώζονται (συμπυκνωμένα, μάλιστα, σὲ ὑπερβολικὲς ἔως καὶ ἐξεζητημένες δόσεις) ὅλα ἐκεῖνα τὰ μελικά καὶ μορφολογικὰ στοιχεῖα ποὺ ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Μπερεκέτη εἶχαν κωδικοποιηθεῖ καὶ εἶχαν παραδοθεῖ γιὰ τὴ μελοποιία τῶν πολυελέων (καὶ εἰδικότερα γιὰ τὸν ρλδ' ψαλμό). Ἐπισημαίνω ἐνδεικτικὰ ἀπὸ τὸν Λατρινὸ πολυέλεο: ἡ τεχνικὴ τῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν κειμένων²¹ ἀπὸ τὸν πολυέλεο τοῦ Κουκουμά: ἡ τεχνικὴ τῆς καλοφωνικῆς μεταχείρισης²² ἀπὸ τοὺς πολυελέους Μανουήλ τοῦ Χρυσάφη καὶ Μπαλάση τοῦ ἱερέα: ἡ τεχνικὴ τῆς ἐπιβολῆς νενανισμῶν καὶ κρατημάτων²³ ἀπὸ τὸν πολυέλεο Παναγιώτη τοῦ νέου Χρυσάφη: τὸ μορφολογικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ κοινοῦ γιὰ ὅλους τοὺς στίχους τοῦ πολυελέου μέλους τοῦ ἐφ' ὑμνίου ἀλληλουῖα²⁴ ἀπὸ τὸ σύνολο, ἀκόμη, τῶν ὁμοειδῶν βυζαντινῶν συνθέσεων: τὸ μορφολογικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ τερματισμοῦ τοῦ πολυελέου δι' ἐνότητος ἀλληλουϊαρίου²⁵. Κατὰ τὴ γνώμη μου, λοιπόν, ὁ παρὼν πολυέλεος δὲν ἀποτελεῖ τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ «ἀνακεφαλαίωση» ὅλης τῆς σχετικῆς παλαιᾶς παράδοσης.

21. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, ὁ.π., σσ. 682-701 (Λατρινὸς πολυέλεος), 553-648 (τακτικὴ ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν κειμένων).

22. Αὐτόθι, σσ. 702-747 (πολυέλεος Κουκουμά), 657-676 (καλοφωνικὴ μεταχείριση).

23. Αὐτόθι, σσ. 756-761 (πολυέλεος Μ. Χρυσάφη), 781-788 (πολυέλεος Μπαλάσιου).

24. Αὐτόθι, σσ. 761-776.

25. Αὐτόθι, σσ. 627-629.

- ❖ τὸν νεωτερισμὸ ἀντιπροσωπεύει, ἀντίστοιχα, ὁ μελοποιημένος σὲ ἦχο πρῶτο πολυέλεος. Ἄν ἡ προηγούμενη σύνδεση «ἀνακεφαλαιώνει» τὴν παλαιὰ παράδοση ἢ παροῦσα προτείνει εὐλόγα τὴ νέα, μιὰ νέα παράδοση, ὅμως, ποὺ διασώζει ταυτόχρονα (σὲ συντομότερη καὶ ἀπλούστερη ἐκδοχὴ) στοιχεῖα τῆς παλαιᾶς. Μὲ ἄλλα λόγια, ὅτι στὴν προηγούμενη σύνδεση παρουσιάστηκε μεγεθυμένο καὶ στὸ ἔπακρο ἐμπλουτισμένο, ἐδῶ ἀπλοποιεῖται (πρωτίστως μελοποιητικὰ, ἀλλὰ καὶ μορφολογικὰ), μὲ τὴ βούληση νὰ παραμείνει μόνον (γιά νὰ κληροδοτηθεῖ στίς ἐπόμενες γενεές) ἡ οὐσία καὶ ὁ πυρήνας τοῦ πράγματος. Δύο εἶναι ἐδῶ τὰ ἀξιοσημεῖωτα δεδομένα: στοὺς ψαλμικοὺς στίχους: τὰ ψήγματα τῆς παραδεδομένης μορφολογικῆς τακτικῆς [: ἡ πλέον λιτὴ μορφολογικὴ δομὴ (ψαλμικὸς στίχος + ἐφύμνιο), κυρίως ὅμως τὸ κοινὸ μέλος τοῦ ἐφύμνιου καὶ ἡ ἀνὰ ζεύγη μελικὴ ἀντιστοιχία (περιορισμένη ἐδῶ στὴ ληκτικὴ συλλαβὴ τῆς τελευταίας λέξης τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου)]· στὰ καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα: ἡ καινοφανὴς μορφολογία [: ἡ προσδήκη στὸ τριαδικὸ μάθημα ἐνότητας νεανισμού καὶ κρατήματος]. Πρόκειται γιὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ κωδικοποιοῦνται μὲ σαφήνεια ἀπὸ τὸν Μπερεκέτη καὶ υἱοθετοῦνται στὴ συνέχεια ἀπὸ ὅλους (σχεδόν) τοὺς μεταβυζαντινοὺς μελοποιούς²⁶.

Τὸ σημαντικότερο, βεβαίως, εἶναι ὅτι ἡ συγκεκριμένη προσπάθεια τοῦ Μπερεκέτη, νὰ ἰσορροπήσει ἀνάμεσα στὴν παράδοση καὶ στὸ νεωτερισμὸ, γίνεται ἂν ὄχι ταυτόχρονα τουλάχιστον κατὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο. Χωρὶς ἀμφιβολία, τὸ φαινόμενο ὑπογραμμίζει τὴν οὐσιαστικὴ ἐπιθυμία τοῦ μελοποιοῦ νὰ ἀνταποκριθεῖ στίς λειτουργικὲς ἀνάγκες τῆς

26. Αὐτόθι, σσ. 635-636, 805-806. Εἰδικὰ γιὰ τὴν καινοφανῆ μορφολογία τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων [δηλαδὴ τὴν προσδήκη στὸ τριαδικὸ μάθημα ἐνότητας νεανισμού καὶ κρατήματος] στὴ μνημονευθεῖσα μελέτῃ σημειώνεται ἐκ παραδρομῆς [βλ. σσ. 635, 778 (ὑπόσημ. 203), 806 (ὑπόσημ. 323)] ὅτι προηγήθηκε ὁ πρωτοψάλτης Ἰωάννης [προσθέτοντας κράτημα στὸ θεοτοκίο μάθημα τοῦ μελοποιημένου σὲ ἦχο πρῶτο πολυέλεου Δούλοι, Κύριον Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφου καὶ πρωτοψάλτου (βλ. γενικὰ αὐτόθι, σσ. 776-781)]· στὴν πραγματικότητά, πάντως, ὁ Ἰωάννης ἐφάρμοσε (δεύτερος χρονικά) τὴ συγκεκριμένη τακτικὴ, πάνω ὅμως σὲ σύνδεση μελοποιημένη προγενέστερα καὶ ἀπὸ τίς ἀντίστοιχες συνδέσεις τοῦ Μπερεκέτη.

ἐποχῆς του, νὰ ἀποδειχθεῖ συνεπὴς στὸν ἱστορικό του ρόλο. Ἡ «τύχη» αὐτῶν τῶν δύο συνθέσεων (δηλαδὴ ἡ ἀπήχηση ποὺ εἶχαν στὸν φιλόμουσο κόσμος) δικαιώνει ἐκ τῶν ὑστέρων τὸ ὅλο ἐγχεῖρημα τοῦ Μπερεκέτη. Ὁ ἴδιος, μάλιστα, φρόντισε νὰ «συμβολίσει» τὴν πράξη του μὲ τὴν ἐπιλογή τῶν συγκεκριμένων ἤχων: ὁ πολυέλεος ποὺ συμπυκνώνει τὴν παλαιὰ παράδοση μελοποιήθηκε (γιά πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τοῦ εἴδους) στὸν τελευταῖο ἤχο τῆς βυζαντινῆς ὀκταηχίας (στὸν πλάγιο τοῦ τετάρτου), ἐνῶ ἀντίστοιχα ὁ πολυέλεος ποὺ ἐγκαινιάζει μιὰν ἀνανεωμένη παράδοση μελοποιήθηκε στὸν πρῶτο ἤχο.

Τέλος καὶ ἀρχή.

Ἀναρωτιέμαι: ὑπῆρχε, ἄραγε, καλύτερος «μουσικολογικός συμβολισμός» γιὰ τὴν ὁριακὴ τομὴ μεταξὺ παράδοσης καὶ νεωτερισμοῦ;

ΠΙΝΑΚΑΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜΟΝ 3

Ὁ πρῶτος στίχος ἀφ' ἐνός μὲν τοῦ μελοποιημένου σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ τετάρτου
ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ μελοποιημένου σὲ ἦχο πρῶτο πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον
Πέτρου μελωδοῦ τοῦ Μπερεκέτη

C D C C B

Ἦχος ἄ δὲ

ι ε ε ε ε

C A B D C D C B C C B A B C E F E D E C G C D C D

Δου λου δου λου κυ υ ρι ι ο ο ο ο ον α α λλη η η

E D D C D C C G A B C C C E D C D C D C C B C D E E F E

λου ι ι α αι νει ει τε το ο νο μα α α κυ ρι ι ου ου

F E F E D D G F E G F E D F E C D E F E D C B A C G F G F F E D

ου ου του ου ου ου αι νει τε δου λου κυ ρι ι ο ο ο ον α λλη λου

D C D C C

ι ι α

ι ε ε ε ε ε ε ε δου ου ου ου

ου ου λου δου ου λου κυ υ υ υ υ υ υ

υ υ υ ρι ι ι ι ι ι ι ι ο

ο του ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο

ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ον α θα α

αλ λη η η η η η λου ου ου ου ου ου

ου ου ου ου ι ι αλ λη λου ου ι α α

α θα α α αι νει ει ει ει ει ει ει

τε ε ι ε ε ε ε το ο ο ο ο ο ο

ο ο νο ο ο ο του ο μα α α α α κυ

υ υ υ υ υ ρι ι ι ι ι ι ι ι

κυ ρι ι ι ι ου ου ου ου ου ου ου ου

